

ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס

לא ידעתי מה ענוה היתה בזה שלא הניח לקבל קרבנו ולא להורגו והיה לו להש"ס לומר צדקתו או חסידתו של רזב"א אבל לא לשון ענוותנותו.

ועי' רש"י שהרגיש בזה וכ' סבלנותו.

אכן באמת ענוה לחוד וסבלנות לחוד.

אולם לפי הדין היה מותר להקריב בעל מום וקרבתו בזה הענין שהיה סכנה לכלל ישראל, עיין (יומא סט ע"א) דלבשו הכהנים בגדי כהונה שלא בשעת עבודה והיו לובשין שעטנז, מ"מ עת לעשות לה' הפרו תורתך. ועי' מג"א או"ח הל' לולב סי' תרנ"ו ס"ק ח' שכ' ג"כ ראייה מש"ס כאן דמותר לעבור על לא תעשה מפני אימת המלכות ע"ש. והיינו מזה דחזינן דלא היה נכון בעיני חז"ל דרכו של רזב"א שאמר יאמרו בעלי מומים קרבים לגביה מזבח, מוכח שמן הדין היו מותרין מפני אימת מלכות. וכן אם היו הורגין את בר קמצא היו עושין ג"כ כדין מפני שרדף אחר כלל ישראל והבא להורגך השכם להורגו. ואולם מפני גודל ענוותנותו של רזב"א לא הרהיב בנפשו עוז לעשות בזה הלכה למעשה וחשש שיחשדו אותו שעשה שלא כהלכה ולא החשיב עצמו לגדול ולקבוע בדעתו להיות עושה הלכה למעשה ולתלות בהוראת שעה, וחישב כי הדבר נמסר רק לגדולי הדור והוא אינו ראוי לזה לעשות גדולות שלא כתורה ולתלות כי עושה למען לגדור גדר ולעמוד בפרץ. ומפ"ז אמרו לשון ענוותנותו היינו במה שלא רצה לעמוד על דעתו זאת היתה הסיבה לחורבן הבית. ועי' מדרש קינות פסקא בני ציון היקרים נאמר שמה והיה שמה ר' זכריה בן אבקולס שהיה סיפק בידיהון למחות ולא מיחה, היינו ג"כ על כוונה זו, שהיה בידו להורות הוראת שעה משום עת לעשות לה' הפרו תורתך.

(מהר"ץ חיות)

ומקשים מה שייך בזה ענוה הול"ל צדקתו או חסידותו של רזב"א, אבל לא ענוותנותו.

אמנם לפי מה דמבואר בסנהדרין ל"ו דיני נפשות מתחילין מן הצד דאמר קרא לא תענה על ריב לא תענה על רב (מדכתיב בקרא רב בלא יוד משמע שלא תחלוק על מופלא של ב"ד), וכפי הנראה מהגמרא שרצו להרוג את בר קמצא מפני שרדף אחר כלל ישראל והבא להורגך השכם והרגו, רק מדהוה רזב"א הרב הגדול שבהם, לזאת לא רצו לחלוק עליו משום לא תענה על רב, אך קשה על רזב"א איך הגיד דעתו בראשונה הלא דיני נפשות מתחילין מן הצד, וצ"ל משום שהיה צדיק ועניו גדול והחזיק א"ע מן הקטנים שבהם לזאת הגיד דעתו בראשונה דדיני נפשות מתחילין מן הצד, אכן אם לא היה עניו ולא הגיד דעתו בראשונה מסתמא היו הורגין לבר קמצא דהיו שם רוב דעות לחייבו כנ"ל ולא היה בא החורבן, וזה שאמר ר"י ענוותנותו של רזב"א שהגיד דעתו בראשונה זאת החריבה את ביתנו.

(מובא בספר חידושי וביאורי הגר"א)

בהגהות הגרצ"ח כ' לא ידעתי מה ענוה היתה בזה שלא הניח כו',

ונראה שהוא לישנא מעליא במקום קפדנותו, שכן מצינו ענותן מקביל לקפדן באמרם לעולם יהא אדם ענותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי (שבת ל' סע"ב) וע' סנהדרין י"ט סע"ב תוקפו של יוסף ענוותנותו של בועז, תוקפו של בועז ענוותנותו של פלטי בן ליש.

(ניצוצי אור, הרב ראובן מרגליות)

...ענווה קשורה עם מידת הדין, שהיא ההיפך ממידת החסד.

הגמ' בסנהדרין (ו ע"ב) מציינת שאהרן הכהן היה עושה פשרות ואילו משה, שעליו נאמר "ענו מכל האדם" (במדבר יב, ג), מדתו מדת הדין: "יקוב הדין את ההר". נראה, שהענווה מובילה את האדם לנקוט במידת הדין. הענו אינו דורש לעצמו דבר וכך הוא עשוי להתייחס אל הזולת ב"שורת הדין".

דוגמא נוספת לכך מופיעה בדברי הגמ' במסכת גיטין (נו ע"א): "ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו וכו'". לכאורה, בהקשר הדברים שם, המילה ענווה אינה מתאימה. יותר מתאים לומר, למשל: "חסידותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו" (כפי שנוקט הרמח"ל בדוגמא זו של ר' זכריה בן אבקולס כדי לציין חסידות שאינה ראויה). אמנם שם ענווה פירושה מידת הדין. ואכן כך עולה מדברי הגמ' במס' ב"מ (ל ע"ב): "לא חרבה ירושלים אלא על... שהעמידו דיניהם על דין תורה".

(בין חסד לענווה, אמיר בן אילוז, מתוך: עלון ישיבת הגולן)

...האגדה מסתיימת בדברי ר' יוחנן, הטוען שענוותנותו של ר' זכריה החריבה את בית מקדשנו. כיצד יתכן הדבר? והרי ענווה היא תכונה חיובית ביותר?!

פירושה של ענווה לדברי הרמח"ל במסילת ישרים פרק כ"ב: "הענווה היא היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה, וזה הפך הגאווה ממש... וענוות המעשה תתחלק לארבעה חלקים: בהתנהג עצמו בשפלות, בסבל העלבונות, בשנוא הרבנות ובורח מן הכבוד, בחלוק כבוד לכל".

הענווה היא אמנם המידה המשובחת ביותר, ובמקרה זה מתנהג ר' זכריה בן אבקולס בענווה. הוא חולק כבוד לכל אחת מהדעות שהושמעו, אך דוקא זה אינו מאפשר לו להכריע ביניהן! ואומר הרמח"ל (שם, כ) "לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו" כלומר על אף שהענווה היא תכונה משובחת ביותר, הרי אין להתייחס אליה כשלעצמה אלא לפי התוצאות הנלוות, לפי העת, החברה, הנושא והמקום.

מנהיג, שופט או כל אדם הנושא באחריות, אינם יכולים להיות חביבים על כולם ולהתחשב בכל דיעה נשמעת. הם חייבים לדעת להכריע, שכן חוסר הכרעה מוביל לתוצאות גרועות ביותר. משה, שהיה גדול הענווים, היה יוזם ומכריע, וכאן ענוותנותו של ר' זכריה גרמה לו לא להחשיב את דעתו והובילה לחוסר הכרעה. היא היתה משגה נורא, שהוביל לדעת חז"ל לחורבן הבית.

(על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים", מתוך: דברי חכמים וצפונותיהם, חלק א, הרב שמואל יניב)